

A „DEMOKRATIKUS” NACIONALIZMUSRÓL

A vitában — mint a hazafiságról és a nacionalizmusról szóló tézisekben is — aránylag kevés szó esett a nacionalizmusnak a kispolgári demokrácia táborára gyakorolt hatásáról, a burzsoá pacifizmusról és arról, amit Lenin már gúnyval szociálszovinizmusnak nevezett. A „demokratikus” nacionalizmus általában kisebb jelentőségű a szélsőséges, harcias, konzervatív nacionalizmusnál, s történelmünkben is kisebb szerepet játszik. Akkor kerül előtérbe, amikor a szélsőséges nacionalizmus kudarcot vall, s ezért a néptömegekre gyakorolt befolyása és hatása csökken, másrészt pedig külpolitikai szempontból is inopportunussá válik. Így volt ez az 1956-os ellenforradalmi kísérlet idején, s általában a második világháború után. Így volt az első világháború után is, mikor a vereséget szenvedett uralkodó osztályok a demokrácia eszméit akarták kisajátítani, s a monitorok a „nemzeti szociáldemokrácia” kalózzlobogója alatt vonultak a Szovjetház ellen. A „demokratikus” nacionalizmus szerepe a háború végén nőtt meg, mikor a Monarchia rendszerének csődje nyilvánvalóvá, a központi hatalmak veresége valószínűvé vált, s akkor vesztette el addigi jelentőségét, mikor — 1919 nyarán — az intervenció szuronyai utat nyitottak a szoviszta reakciónak, mely a nacionalista propaganda kódébe burkolta példátlan hazaárulását.

Az 1918 októberében, a forradalom győzelme után hatalomra jutott kormány a burzsoá demokratikus nacionalizmus képviselője velt. Ellentmondásos, következetlen, reményekre és illúziókra épített külpolitikája sokkal kevésbé volt életképes, mint akár az internacionalista proletárpolitika, akár a következetesen szoviszta és reakciós politika. A történelem mozgató erői mégis a magasba emelték, a helyzet adottságainak megfelelően, e politika képviselőit. Nem történhetett másképp, mert a forradalmi munkásság még nem tudta magához ragadni a hatalmat, a vesztt háború bűnösei pedig még nem léphettek fel saját zászlajuk alatt.

Kétségtelen, hogy a polgári demokrácia nemzeti politikája haladó is lehet a maga idején. Századunk magyar történetében azonban többnyire csak akkor volt progresszív, mikor legkevesebb hatással bírt az események alakulására, vagyis mikor az uralkodó szovinizmus mérsékelt ellenzéke volt. 1918-ban a hatalomra jutott polgári demokrácia nemzeti politikájában egyre inkább a negatív vonások kerültek előtérbe.

A Károlyi-kormány politikájának két fő forrása volt: a szociáldemokratizmus és a „nyegvennyolcas” polgári demokrácia.

A magyarországi szociáldemokráciának alapvető jellemvonása volt a nemzeti kérdés lebecsülése. A század elején az MSZDP elvi állásfoglalása ez volt: „a szociáldemokrácia előtt nemzetiségi kérdés nincs, mert mi csak két nemzetiséget ismerünk;

a kizsákmányolókat és a kizsákmányoltakat". Az ilyen, látszatra nagyon radikális kijelentések mögött az óvatos opportunizmus rejtőzött. A reakció eltűrte a reformista munkásmozgalmat, de érzékenyen reagált a nemzetiségi kérdést, rendszerének Achilles-sarkát célbavevő támadásokra. Az MSZDP a nemzetiségi kérdést, mint az agrár-politikát és más kérdéseket is, a munkásság napi gazdasági érdekei szerint vizsgálta, eléggé rövidlátó módon. Az idézett álláspont forradalmi lehet valamely egy nemzet lakta országban. Magyarországon azonban azt jelentette, hogy az SZDP elítélte a nemzeti elnyomást, de keveset tett a nem magyar nemzetiségek szabadságáért s a magyar függetlenségért. Az 1905-ös politikai válság idején közömbös maradt a nemzeti fellángolás iránt, azonosítva a „függetlenségi” tábor talmi kuruckodását az annak erőt adó népi szabadság-akarattal. A marxizmus álláspontja az, hogy a nemzeti politikát alá kell rendelni az osztályharc internacionális érdekeinek, de nem szabad elhanyagolni. Legkevésbé olyan országban, amely rohant a forradalomba, s ahol minden eljövendő forradalom napirendre tűzte — s nem is az utolsó helyen — a nemzetek szabadságharcát.

A világháború viharában a nemzeti nihilizmus is jobb lett volna a semminél. Az MSZDP vezetői azonban a háború kitörésekor az uralkodó osztályok nyomása alatt és a területi integritás gazdasági előnyeit féltve, támogatták a háború politikát, bár anélkül, hogy annak indokolásánál átvették volna a sovíniszták frazeológiáját. A nacionalista uszítás, a háborúnak mint olyannak dicsőítése az MSZDP-től — ellentétben néhány külföldi szociáldemokrata párttal — lényegében idegen volt. Fő érve a háborús rezsim támogatása mellett az volt, hogy az ellenség támadott, a Monarchia csak védekezik. Ezzel szinte önvédelmi harcnak nyilvánította az imperialista háborút s a munkásságot felszólította a hadvezetőség támogatására.

„A provokáló fél Oroszország volt — olvashatjuk a Népszava 1914. augusztus 3-i számában —, a német hadlüznet már csak kényszerű válasz a véres cár árulására.” Ezért „míg az ország lakosságának egy része a határokon kívül küzd, az itthonmaradotakra is nagy kötelesség hárulnik: fönn kell tartani a termelés folytonosságát”. (Népszava, augusztus 9.) Bár „minden szocialista lapnak éltető eleme a szabad kritika”, erről mégis le kell mondani, „mert ilyen válságos helyzetben mi sem akarhatjuk a legigazságosabb kritikával sem megnehezíteni az intézők dolgát”. (Népszava, július 29.) A pártvezetőségnek a háború kitörésekor megjelent kiáltványa nem szólítja fel a munkásságot a béke megvédésére; csupán annyit mond, hogy a munkásmozgalmat a háború alatt is fenn kell tartani. A párt vezetősége a háború első éveiben provokátorként kezelte azokat a forradalmi munkásokat, akik felemelték szavukat a vérontás ellen. Még a bérharcot is meg akarták akadályozni, azzal a közismert érveléssel, hogy „a háború megszüntette az osztályharcot”. A Népszava gyakran érvelt azzal, hogy a munkásság most bosszút állhat a cárizmuson az orosz forradalmárokért: „A mi háborúunknak, amely az orosz cárizmus és vázallusai ellen folyik, nagy történelmi eszméje és gondolata van . . . Ágyúk dörgése, gépfegyverek ropogása, Mannlicherek tüzelése, lovasátadások és szuronyrohamok a vér és vas nyelvén próbálják meg ezekben a napokban végrehajtani az egész európai demokrácia régi, évtizedes politikai végrendeletét: az orosz cárizmus megtörését és széttiprását . . . A jog és szabadság nagy eszméi beszélnek a fegyverek nyelvén . . . a szabadság sok ezernyi nemes vértanújának szelleme jár ma az osztrák—magyar csapatok előtt s a jó fegyverek, a bölcs vezetés (!), a helyes orfelfelhasználás energiáit ez a szellem teszi majd — így reméljük — ellenállhatatlanná” — írta a Népszava „Eszme nélkül” című vezércikkében (augusztus 31.). Még az MSZDP szövetsége, Károlyi Mihály is gúnyosan jegyzi meg 1923-ban kiadott emlékirataiban: „a háború első hónapjaiban a »Népszava« elfogadta az osztrák—magyar—német militarizmus hivatalos hazugságait és segítette a proletárságot ezekkel a szólamokkal — pedig át kellett rajtuk látnia! — elkábítani. A »Népszava« tenorja az volt, hogy ez a mi háborúnk tulajdonképpen az orosz cári reakció megbuktatására folyik, ezért kell üdvözölni. Mintha Vilmos császártól Tisza Istvánig azért indították volna meg a háborút, akik a mi oldalunkon megindították, hogy folszabadítsák az orosz proletárt a cári uralom alól!” (183.) Ehhez csak annyit kell hozzátenni: az MSZDP hangadói nagyon jól tudták, hogy az orosz forradalmárok részben pacifisták, részben „honvédők”, más részük az orosz, de a német proletárokat is polgárháborúra hívja fel; arra azonban egyikük sem tartott igényt, hogy Vilmos császár szabadítsa fel Miklós cár alól.

Hatásosabb érv volt a területi integritás védelme. A nemzeti eszme ébredésével Magyarországnak egyre nagyobb problémájává vált a nemzetiségek erősödő elszakadási törekvése. Az MSZDP vezetői persze nem a nagybirtokosok szemével nézték ezt a kérdést: egyenjogúságot követeltek, de elleneztek az elszakadást. Nem is találhatnánk kivétnevalót abban, ha a nemzetiségeknek javasolták volna a gazdasági közösség fenntartását, valamilyen konföderáció keretében. Garami és társai azonban nem a nemzetiségeket kérték,

hogy ne szakadjanak el, hanem a magyar nemzetet szólították fel az elszakadás megakadályozására. Gurami 1915-ben így írt a „Szocializmus”-ban: „A magyarországi munkásosztálynak éppoly kevésbé érdeke Magyarország szétdarabolása, mint uralkodó osztályainknak. Magyarország szervezett munkásságának nemcsak a háború kényszerítő körülményeihez alkalmazkodva, hanem a helyzetből folyó tárgyi momentumok alapján erre a hazafias álláspontra kellett jutnia.”

Így nyíltan a burzsoá nacionalizmus álláspontjára helyezkedtek. A román támadás után a Népszava vezércikkben foglalt állást „Magyarországnak a nemzetiségi térköpek szerint való fölosztása” ellen. S elismerve, hogy a háború elvesztése esetén ez elkerülhetlenné válik: a nemzeti elnyomás rendszerének védelmére hívja fel — 1916 augusztusában, nem a háború kezdetén! — a munkásságot: „Ma arról beszélni, miért jöttek így az események, így kellett-e jönniök, ki vagy mi a hibás? — céltalannak látszik. A háború oly fordulóponthoz jutott el Magyarország számára, amikor valóban a lét vagy nemlét kérdésévé válik az államra nézve. Komor és küzdelemmel teli napok következnek, amelyek mintha megismétlődései volnának” — az 1848-as — szabadságharcnak!

Az MSZDP háborús politikájában csak 1916 végén, 1917 elején állt be változás. Akkor, mikor már az egész világpolitikában megkezdődött a fordulat az imperialista háborútól az imperialista békéhez. A Monarchiában is erősödtek a békét akaró politikai erők. Az MSZDP természetesen ezen erők balszárnyát képezte. Egyrészt, mert nem volt sovinszta párt, háborús politikájának alapja az opportunizmus volt, s természetesen rokonszenvezett egy olyan béke lehetőségével, mely még megmentheti a Monarchiát. Másrészt a néptömegek növekvő elkéseredése, majd az 1917 márciusi orosz forradalom arra készítette, hogy nyíltan követelje a mielőbbi békét. Hogy milyen békét akartak, az megmutatkozott az 1917-es stockholmi konferencián, ahol a Monarchia területi épsége mellett emeltek szót.

A burzsoá demokráciát a Nemzeti Tanácsban az ún. Károlyi-párt képviselte. E párt — németellenessége mellett — lényegében sovinszta, a nemzetiségi elnyomást védelmező párt volt. Sokakat megtéveszt e párt értékelésénél vezérének rokonszenves egyénisége. Pedig maga Károlyi is megírta pártjáról: „A Károlyi-pártnak igen sok tagja csak azért lépett ki velem az egységes függetlenségi pártból, mert ott valamilyen személyes okból nem tudott jól érvényesülni. Bizony, nem merem mondani, hogy a forradalmi pacifizmus gondolata vagy egy szociális világnézet kapcsolta őket hozzám... Visszatekintve azt látom, hogy a pacifizmus forradalmi konzekvenciájának senki a pártban nem kötelezte el magát olyan föltétlenül, mint én... alapjában véve kevésbé radikális gondolkodásúak voltak, mint én.” (I. m. 183—184. l.)

A Károlyi-párt előnye volt az MSZDP-vel szemben, hogy folytatott némi függetlenségi politikát, továbbá elég nyíltan állást foglalt a német szövetség ellen. „Pacifista” politikáról azonban csak 1917—1918-ban beszélhetünk — ez magára Károlyira is vonatkozik. (L. pl. 1916. szeptember 5-i beszédét: „odaadjuk életünket, odaadjuk vérünket, odaadjuk, ha kell, gyermekeinket...”) A nemzetiségi elnyomás kérdésében viszont a Károlyi-párt kifejezetten sovinszta eszméket hirdetett.

A háború éveiben a nemzeti kérdés elválaszthatatlan volt a háborúhoz való viszony kérdésétől. A háború befejezése után megváltozott a helyzet. Megszületett Magyarország függetlensége is, szinte az összeomlás automatikus következményeként. A nemzeti kérdés középpontjába most már a magyarországi nemzetiségek sorsa került.

A Nemzeti Tanács pártjai — Jászi radikális pártját is beleértve — egységesek voltak abban, hogy szükség esetén a nemzetiségek minden kívánságát teljesíteni kell, az elszakadást kivéve. Ez az álláspont néhány évtizeddel előbb még haladó lett volna. A magyar uralkodó osztályok rövidlátó politikája azonban elvetette a nemzetiségek egyenjogúsítását és autonómiáját akkor, mikor ez talán még alap lehetett volna a kölcsönös megegyezés számára. Az imperializmus korának beköszöntése és az első világháború kitörése után a régi határokon belüli megegyezés lehetősége végleg elveszett. A XX. század magyar politikusainak már választani kellett a rideg nemzeti elnyomás vagy az integritásról való lemondás között. Bármilyen tragikus volt is ez az alternatíva minden demokratikus gondolkodású magyar politikus számára, harmadik utat csak a nemzeteknek a proletárforradalomban bekövetkező egymásratalálása nyithatott. A polgári demokrácia képviselői, bár sokkal messzebb láttak a konzervatívoknál, nem tudtak szembenézni ezzel az alternatívával. Így szükségképpen a meglevő védelmezőivé, s akaratlanul is a haladás gátjává váltak. Így jutottak el a forradalom után a területi integritás minden áron való védelmezéséhez, ha kellett, a csendőrség fegyvereire támaszkodva, repülőgépről lövetve a román falvakat. Nem széppítheti szerepüket, hogy a volt nemzetiségek hajdani mérsékelt, tőlük támogatott vezetői, most, élve az alkalommal, a szélsőséges nacionalizmus pozíciójába lendültek át.

A közvélemény illúziója, hogy az új „antantbarát” kormány jelentős eredményt érhet el az antantnál, hamar szertefoszlott. Károlyi és legközelebbi hívei valóban antantbarátok voltak, jól látva már a háború alatt, hogy a német imperializmus győzelme van olyan veszélyes a magyarság számára, mint a német imperializmus veresége. Károlyi politikája a háború alatt szimpatikus lehetett az antantnak, de a háború után mindenki antantbarát lett és a múlt nem sokat számított. Mivel Károlyi benyújtotta a német-ellenesség számláját, úgy kezelték, mint a legyőzött ellenséget, aki nem hajlandó beismerni vereségét. A győztesek már eldöntötték a magyar állam sorsát, s az illúzióival küzdő Károlyi-kormány helyett olyan kormányt akartak látni, mely elég szolgalelkű, hogy parancsait teljesítse, elég reakciós, hogy leszámoljon a kommunistákkal és a forradalmisággal, és elég ügyes, hogy e feladatát nagy belső megrázkódtatások nélkül hajtsa végre.

A nemzetiségi ügyeket intéző Jászi Oszkár — a szobatudós, akinek az a szomorú sors jutott, hogy a valóságban is kipróbálhatta elméleteit — néhány eredménytelen tárgyalás után visszavonult. A kormány külpolitikája céltalan propagandára korlátozódott. Kudarcáról mégsem tehetett: ebben a helyzetben minden polgári politika csődöt mondott volna. Károlyi nem tudta levonni a helyzetből adódó konzekvenciákat, inkább félreállt. A realitásokkal számolni nem tudó gondolkodását, de nacionalista voltát is mutatja, hogy a minisztertanács március 20-i ülésén még arról beszélt: a Vix-jegyzék elfogadását „kizártnak tartja, mert nemcsak joglemondás volna, hanem lehetetlenné tenné, hogy alkalmas időben a románokat meg tudjuk támadni, miután közbeékelődnek a franciák”. Helyette Horthy és Bethlen ragadták meg a polgári kormány számára egyedül reális lehetőséget: a teljes behódolást az antant előtt — a szebb jövő reményében. Károlyinak besületére válik, hogy nem kért ebből a lehetőségéből.

Az MSZDP a kormányban támogatta a polgári pártok nemzetiségi politikáját. A párton belül azonban a háború befejezése után e téren is végbement az addig is nehezen együtt tartott irányzatok szétválása.

A baloldal, azok a forradalmi gondolkodású munkások és értelmiségiek, akiknek háborúellenes magatartása lehetővé tette, hogy a vereség után a párt népszerűsége megnövekedjék, vezetősége szegyenletes árulása ellenére is, a proletár internacionalizmus zászlaja mögött sorakozott fel. Egy része már 1918 novemberében csatlakozott a kommunista párthoz, másik része pedig 1919 márciusában szakított az MSZDP-vel. Az SZDP centruma, bár fenntartásokkal, 1919 márciusáig támogatta a jobboldal politikáját. Ekkor, elveszítve addigi perspektíváját és látva, hogy eredmény nélkül lett hűtlen a marxizmus nemzeti politikájához, a forradalmi tömegektől sodortatva csatlakozott a Tanácsköztársasághoz. A kispolgári politikusok jelentős része többé-kevésbé támogatta a Tanácsköztársaságot, abban bízva, hogy a szociáldemokraták segítségével fel tudják használni a proletárforradalmat kispolgári nacionalizmusuk érdekében. Mikor rádöbbenek, hogy a Tanácsköztársaság politikája nemcsak hangoztatja, de gyakorolja is az internacionalizmust, többségük passzivitásba vonult, sőt egy részük közeledett az ellenforradalom szervezőihez.

A jobboldali szociáldemokraták, mikor a Tanácsköztársaság helyzete válságosra fordult, megkísérelték a centristák segítségével visszaállítani a kispolgári demokrácia uralmát. De az intervenciós csapatok mögött már Horthy különítményei tűntek fel. A „demokratikus nacionalizmus” ideje lejárt, a győztes antant a szolgálatába szegődött sovinszták kezébe adta a hatalmát.